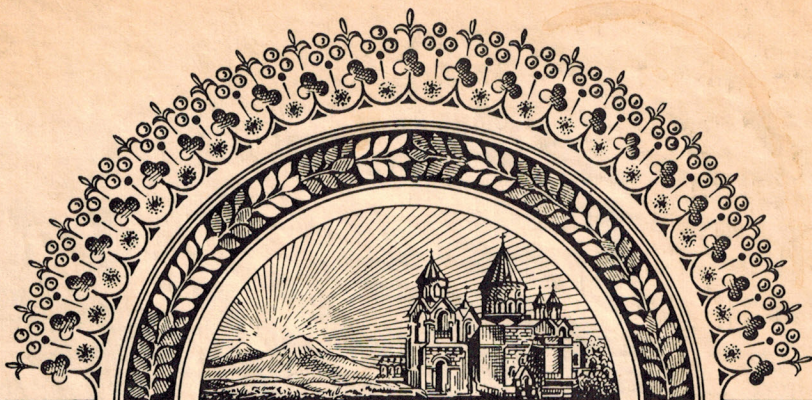

Թվայնացման համար

Հրատարակութիւն
Հիւս. Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի
Առաջնորդարանին

ԵՐԵՔՅԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

TERCENTENARY

OF THE
PRINTING OF THE FIRST
ARMENIAN BIBLE

NUMBER 11

Published by
THE WESTERN DIOCESE OF THE ARMENIAN CHURCH
OF NORTH AMERICA

1966

ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԱՇԽԱՏԱԽՈՐՆԵՐԸ

Ա.

Աստուծոյ խօսքը կամ «Բարի Լուր»ը քրիստոնեայ հայ ժողովուրդին՝ իր իսկ լեզուով մատչելի ընելու կարիքը մէկն էր այն գլխաւոր պատճառներէն որոնք մղեցին Մեսրոպ Մաշտոցը, օրուան հայ կրօնական ու աշխարհական պետերուն՝ Սահակ Կաթողիկոսի ու Վառժապուհ Թապաւորի քաջալերութեամբ եւ օժանդակութեամբ, ձեռնարկելու հայերէն Այբուբէնը հնարելու տաժանագին աշխատանքին եւ յաջողութեամբ ի գլուխ հանելու զայն ի ցնծութիւն եւ ի մխիթարութիւն բովանդակ հայութեան:

404—405 թուականներուն հայ ժողովուրդը կ'ունենար իր Այբուբէնը, իսկ անկէ յետոյ՝ 30 տարիներու վերջաւորութեան ալ՝ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը, իբրեւ արդիւնք Ս. Սահակ Հայրապետի եւ Ս. Մեսրոպ Վարդապետի ու անոնց աշակերտ-դորձակիցներուն գիշերաշան տքնութիւններուն:

Այս իրադրոժումը կը փարատէր, մեծաւ մասամբ, մտավախութիւնը ի մասին օտար ազդեցութեանց, վերջ տալով՝ Հայաստանեայց եկեղեցիներուն մէջ Յոյն եւ Ասորի լեզուներով Սուրբ Գիրք կարդալու հարկադրանքին: Հայ հաւատացեալը ա'լ կ'ունենար ամէն դիւրութիւն թափանցելու համար Աստուծոյ խօսքին հարազատ իմաստին, հայերէն լեզուով:

Բ.

Այդ թուականէն անցած են աւելի քան 12 դարեր: Հայ ազգային ու եկեղեցական կեանքը քալած է հուրի ու սուրի արիւնոտ արհաւիրքներուն մէջէն եւ չէ ընկճուած, չէ ուզած ընկճուիլ: Տոկացած է ան բոլոր տեսակի դառն հարուածներուն, իր վրայ ինկած՝ աշխարհակալական փառասէր ասպատակութիւններէն, հեթանոս ու քրիստոնեայ ազգերէ միանգամայն, եւ հաւատակից եկեղեցիներու շահամուլ ու մոլորեցուցիչ քարոզչութիւններէն:

ԺԶ. եւ ԺԷ. դարերուն հայութիւնը կը ներկայացնէ ցրուած ու անպաշտպան վիճակ մը, պետականօրէն ու հոգեւոր կազմակերպութեամբ միանգամայն: Յատկանշական է այդ օրերու հայ պատմիչի մը հետեւեալ նկարագրականը. «Պարիսպ ու պա-հապան չունեցող այգիի մը պէս ենք, ցրուած հոս ու հոն, եւ կը

նմանիմք գայլերուն մէջ ինկած ոչխարին ու առիւծներուն մէջ մնացած գառներուն. եւ ամէնքս գերի ենք՝ ենթակայ անգութ տէրերու, որոնք մեր մեղքերուն համար ամէն օր կը տանջեն ու կը շարձարեն զմեզ ագահութեամբ եւ չեն կշտանար, վասնզի տնանկ ու աղատ ենք եւ չենք կրնար քայլ մը շարժիլ առանց վախի ու մեծ փորձամքներու...: Կը նմանիմք նաեւ ցամաք արտի մը որ ջուրի կը սպասէ՝ երկինքէն...» (Ազարիա Կաթողիկոս. «Սիւն», 1966, էջ 89):

Հոռմէական Կաթողիկ եկեղեցւոյ Պապական իշխանութիւնը, որուն ճարպիկ դորձակալները Սաչակիրներու օրերէն իսկ մուտք դորձած էին հայ կեանքէն ներս, օգնած էր իր փլուզումին հասցընելու Կիլիկեան հայ թաղաւորութիւնը եւ յաջողած էր իր ազդեցութիւնը տարածելու Հայաստանեայց եկեղեցիէն ներս: Պապական այդ մոլեռանդներուն դէմ պայքարելու համար անհրաժեշտ էր ունենալ զարգացած եւ ըստ ամենայնի պատրաստուած հայ հոգեւորականներ, կարող՝ քարոզելու Աւետարանական ճշմարտութիւնները հարազատօրէն եւ պաշտպանելու Հայաստանեայց եկեղեցւոյ աւանդութիւնները: Կենսական էր նաեւ որ Հայ եկեղեցւոյ պաշտպանութեան համար պատրաստուող պահակախումբին անդամները ի ձեռին ունենային Աստուածաշունչը՝ հայերէնով, որպէսզի կարենային մոլորեցուցիչներուն դէմ ճակատիլ անոնց իսկ դորձածադ զէնքով, Սուրբ Գիրքով, անոր բուն եւ իրական մեկնութեամբ:

Նոյն Ազարիա Կաթողիկոսը կը հաղորդէ որ այդ ճգնաժամային օրերուն՝ հազիւ քսան օրինակ Աստուածաշունչ կը գըտնուէր բովանդակ հայոց մէջ, անշուշտ ձեռագիր, իբրեւ մասնաւորներու սեպհականութիւնը (Սիւն, 1966, էջ 54): Ստիպողական էր, ուրեմն, որ հայութիւնն առ հասարակ իր տրամադրութեան տակ ունենար իր հաւատքին պաշտպանութեան այդ ամենակարեւոր զէնքը:

Հայ մտաւորական շրջանակներ արդէն տեղեակ էին Կիւթէն-պէրկի գիւտին, նկատելով որ այդ գիւտէն 56 տարիներ կամ քիչ մը աւելի յետոյ, 1512-ին, արդէն լոյս տեսած էր տպագրուած առաջին հայերէն գիրքը («Պարգատումար»—Օրացոյց մը), չընորհիւ Յակոբ Մեղապարտի ջանքերուն: Եւ սակայն, հայկական տպագրութեան արուեստը պիտի բարդաւածէր ու մեծնար հայերէն Աստուածաշունչի տպագրութեամբ, եւ այդ կերպով նոր թափ պիտի ստանար ու ծաղկէր հայ մշակոյթը իր այլեւայլ երեսներով, վասնզի Աստուած պիտի շարունակէր աւելի զօրաւոր ձայնով «հայերէն խօսիլ» հայ ժողովուրդի մեծագոյն զանգուա-

ծին, դարձեալ արիացնելով ու զօտեպնդելով հայութիւնը՝ ճակատելու ընդդէմ օտարին ու անոր քայքայիչ ազդեցութիւններուն:

Գ.

Հայերէն Այբուբենը զիւարիս եւ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան իրադրոժողներն եղան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ լուսամբտ Կաթողիկոս մը եւ քաջարթուն Վարդապետ մը, Սահակ եւ Մեսրոպ: Անոնց մեծարժէք ու յաւերժական դրժով հաստատուն հիմերու վրայ դրուեցաւ հայուն կեանքը, իր ազգային ինքնութեամբն ու Քրիստոնէական մաքուր հաւատքովը:

Հայկական տառերու փորագրման եւ Աստուածաշունչի հայերէն առաջին տպագրութեան հերոսական դրժն ալ կը պարտինք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նախանձախնդիր Հայրապետի մը եւ արիասիրտ Վարդապետի մը, Յակոբ Դ. Ջուղայեցի Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց եւ Ոսկան Երեւանցի Վարդապետին:

Գիտնալու համար թէ ինչ ընթացք ունեցած է հայերէն Աստուածաշունչի առաջին տպագրութեան գործը, եւ թէ՛ ինչ անասելի դժուարութիւններ ու խոչընդոտներ յաղթահարելէ յետոյ միայն կարելի եղած է ձեռք բերել ցանկալի յաջողութիւնը, ըստորեւ կը ներկայացնենք ժամանակագրական եւ այլ տեղեկութիւններու պատկեր մը, աշխատող անձերուն ու կատարուած գործին մասին:

1614—Ին ՈՍԿԱՆ կը ծնի Նոր-Ջուղայի մէջ, Երեւանցի ծնողքէ, ծանօթ՝ Ղլիճեանց կամ Ղլիճեան ազգանունով: Իր մանկութենէն իսկ, հակառակ իր ծնողաց փափաքին, ան կը հետեւի Սուրբ Գիրքի ուսման, իր մէջ զգալով կուսակրօն քահանայ դասնալու կոչում:

1628—Կ'աշակերտի Նոր-Ջուղայի նուիրակ խաչատուր Վրդ. Կեսարացիին, ասոր կողմէ բացուած կրօնական դպրոցին՝ Նոր-Ջուղայի վանքին մէջ: Յիշեալ խաչատուր Վարդապետը, որ կը նկատուի «Հայ Գուտեմպերգ անուան արժանի», առաջին օրէն բաղձանքն ունեցած է տպագրելու հայերէն Սուրբ Գիրքը:

1629—Մովսէս Կաթողիկոսի հետ կը մեկնի Էջմիածին, ուր կ'օգտուի նաեւ Մելիքսէթ Վժանցի գիտնական Վարդապետի ուսուցումներէն, հակառակ որ այս վերջնոյն կողմէ դասուանդուած «գիտութիւն»ները չէին վայելէր համակրութիւնը օրուան հոգեւոր իշխանութիւններուն ու ժողովուրդին:

1631—Կը վերադառնայ Նոր-Ջուղա, իր առաջին ուսուցիչ խաչատուր Կեսարացի Վարդապետին հետ՝ որ մասնաւոր պատգամաւորութեամբ հրաւիրուած էր Նոր-Ջուղայի առաջնորդական պաշտօնին:

1633—Մովսէս Կաթողիկոսի յաջորդ՝ Փիլիպպոս Ա. Աղբակեցիի օրով կը կանչուի ու դարձեալ կը մեկնի Էջմիածին, ուր կը ծանօթանայ Պօղոս Փիրոմալի անունով Լատին կրօնաւորին՝ որմէ կը սորվի լատիներէն, ինքն ալ անոր հայերէն սորվեցընելով, եւ կը նուիրուի թարգմանչական աշխատանքներու:

Ասկէ յետոյ, ան ձեռնադրուած ըլլալու է կուսակրօն քահանայ եւ վարդապետ: Այլապէս, յայտնի չէ իր ձեռնադրութեան ճշգրիտ թուականը:

1650—Կը նշանակուի Ուշիի Ս. Սարգիս Զօրավարի վանքի վանահայր: Կը կատարէ շինարարական գործեր նոյն վանքին մէջ, ուր դպրոց ալ կը բանայ:

1655—Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս կ'ըլլայ ՅԱԿՈԲ Դ. ՋՈՒՂԱ-ՅԵՅԻ, որ ուրիշ մէկ աշակերտն էր խաչատուր Կեսարացի Վարդապետին եւ մեծ փափաք ունէր իրականացնելու իր ուսուցչին բաղձանքը, այսինքն՝ Աստուածաշունչի հայերէն լեզուով տպագրութիւնը:

1656—Եւ այդ նպատակով իսկ, Կաթողիկոսին կողմէ Եւրոպա կը զրկուի Կաթողիկոսարանի դպիր ու ծաղկող Մատթէոս Ծարեցին: Սա՝ զանազան քաղաքներու մէջ կը հանդիպի լատին կրօնաւորներու հալածանքներուն, բայց ի վերջոյ կ'անցնի Ամսդերմամ, Հոլանտա, ուր եւս կ'ունենայ մեծ դժուարութիւններ, զորս սակայն կը յաղթահարէ ու կը յաջողի փորագրել տալ հայերէն տառեր ու բանալ տպարանը:

1660—Կը ձեռնարկուի Ներսէս Շնորհալիի «Յիսուս Որդի» գրքին տպագրութեան: Մատթէոս Ծարեցի կը հիւանդանայ ծանրօրէն ու իր մահամերձ վիճակին, պարտքերու տակ ալ ընկճուած, տպարանին ու տպագրական գործին շարունակութիւնը ապահով ձեռքերու մէջ դնելու համար՝ կը դիմէ Ոսկան Վարդապետի եղբայր Աւետիս Ղլիճեցիին, որ վաճառականական գործով Ամսդերմամ կը գտնուէր այդ օրերուն: Ըստ համաձայնութեան՝ Աւետիս կը տիրանայ տպարանին, որ կը կոչուի «Ս. Էջմիածնի եւ Ս. Սարգիս Զօրավարի» անունով:

1661—Մատթէոս կը վախճանի: Աւետիս կը վճարէ տպարանին պարտքերը եւ իր իրաւասութեան տակ՝ կը լրացնէ Ծարեցիի

սկսած «Յիսուս Որդի» զրբին տպագրութիւնը: Եւ սակայն, զիտակցելով որ «իմֆը բաւականաչափ գրագէտ չէ տպագրական գործը վարելու համար» եւ այլապէս ալ չունի անհրաժեշտ փորձառութիւնը, կը դրէ իր եղբայր Ռսկան Վարդապետին որ Ամսդերտամ դայ ու ստանձնէ գործին ամբողջական պատասխանատուութիւնը: Այս ուղղութեամբ ան կը գրէ նաեւ Կաթողիկոսին, ի Ս. Էջմիածին:

1662—Յակոբ Դ. Զուգայեցի Կաթողիկոս՝ եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ Ռսկան Վարդապետն ու ճամբայ կը հանէ դայն դէպի Ամսդերտամ: Ռսկան կ'անցնի Զմիւռնիայէն ու Իտալիայէն, ջանալով մասնաւորապէս նիւթական ապահովել Աստուածաշունչի տպագրութեան մեծածախս գործին համար:

Իտալիոյ մէջ ան կը յամենայ բաւական ժամանակ: Կ'երթեւեկէ զլիսաւորարար Լիվոնո եւ Հոմփ քաղաքներուն միջեւ, մէկ կողմէ՝ դիմումներ ընելով Հոմփական Կաթողիկէկեղեցւոյ իշխանութեանց, եւ միւս կողմէ՝ ջանալով մօտենալ հայ վաճառականներուն ու համոզել զանոնք, հոգալու Աստուածաշունչի տպագրութեան ծախքը:

Հոմփական Կաթողիկէկեղեցւոյ իշխանութիւնները ոեւէ օժանդակութեան համար ունէին միշտ իրենց նախապայմանը, որ էր՝ ենթակային դաւանափոխութիւնը, Քրիստոսի Եկեղեցիէն՝ դէպի Լատինականութիւն կամ Հոմփական Կաթողիկէութիւն: Այս պարագային՝ տպագրական գործի համար, պէտք էր ենթարկուիլ Հոմփ Պապական խստօրէն այլաբերժ օրէնքներուն: Ռսկան Վարդապետ չէր կրնար վաճառքի հանել Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հիմնական սկզբունքները, եւ այս պատճառաւ ալ՝ Հոմփ կը զլանայ անոր ոեւէ օգնութիւն:

Բայց Ս. Մեսրոպի շունչով ու հոգիով տոգորուած Ռսկան Վարդապետ չյուսահատիր ու ձեռնմխափ չըլլար:

Հակառակ որ մեծահարուստ հայ վաճառականներն ալ, առաջին ասիւթով, զօրավիւ չէին եղած իրեն, սակայն Ռսկան կը շարունակէ իր ճիւղերն ու վերջապէս կը յաջողի համոզել իրեն հայրենակից Զուգայեցի երեք հայ վաճառականներ՝ Ստեփանոս Խաննեց, Թէոդորոս Քթօէշեց եւ Պետրոս Տէր Աւագնեց—որոնք՝ ըստ պայմանագրութեան՝ կը յօժարին ըստանձնելու Աստուածաշունչի տպագրութեան բոլոր ծախքերը, պայմանաւ որ՝ զիրքերու «վաճառման յաւելեալ շահը ... տրուի Էջմիածնի», մաս մըն ալ՝ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց եւ Ուշիի Ս. Սարգիս Զօրավարի վանքերուն:

1664—Ռսկան կը հասնի Ամսդերտամ եւ անմիջապէս կը ձեռնարկէ գործի: Ան իրեն օժանդակ ունի իր աշակերտ Կարապետ Վարդապետ Ադրիանացին, որ իրմէ առաջ ճամբայ հանուած էր Էջմիածնէն ու աւելի կանուխ հասնելով նոյն քաղաքը՝ կարգի դրած էր տպարանը եւ լոյս ընծայած Սաղմոսագիրք մը. յետոյ ալ սկսած էր «Շարակնց»ի մը տպագրութեան:

1665—Ռսկան եւ Կարապետ Վարդապետներու միացեալ ջանքերով կ'ամբողջանայ նոյն այդ Շարակնցին տպագրութիւնը, ինչպէս նաեւ կը հրատարակուին՝ «Այբբեկարան եւ Քրիստոնէական» կամ «Քերականութիւն» գիրքերը: Այս սկզբնական տպագրութիւնները սակայն փորձեր էին միայն հասնելու համար բուն նպատակին:

1666 Մայիս 11—Կը ձեռնարկուի վերջապէս Աստուածաշունչի հայերէն առաջին տպագրութեան, կատարելագործուած նոր տառերով ու զլիսազարդերով: Տպագրութիւնը կ'աւարտի Հոկտեմբեր 13, 1668—ին:

Ռսկանեան սոյն տպագրութեան բնոյթին ու զեղարուեստական արժէքին մասին բաւական է յիշել երկու մասնազէտ հեղինակներու կարծիքները:

Պատմաբան Լէօ Կ'ըսէ. «Արդարեւ մի մեծ գործ...: Ռսկանը երկար ժամանակ աշխատանք էր քափել նրա վրայ ոչ միայն իբրեւ տպագրող, այլ իբրեւ խմբագրող...: Անը խալ, պատկերազարդ, մաքուր եւ գեղեցիկ տպագրութեամբ եւ դուք հասկացողութիւն կը կազմէի Ռսկանի գործադրած մեծ ջանքերի եւ հոգեկան մեծ կարողութեան մասին»: («Էջմիածին», Մարտ 1966, էջ 7):

Իսկ ըստ Գարեգին Լեւոնեանի՝ Աստուածաշունչի տպագրութիւնը «մի հոյակապ գործ է տպագրական տեխնիքական տեսակէտից եւ աննախընթաց աշխատանք միջեւ իր ժամանակի հայերէն հրատարակութիւնը»: («Էջմիածին», Մարտ 1966, էջ 7):

Աստուածաշունչի տպագրութեան հետ միասին, Ռսկան Վարդապետ Ամսդերտամի մէջ ի լոյս կ'ընծայէ հայ կրօնական, եկեղեցական ու պատմական ուրիշ գիրքեր ալ՝ տարեկան 3-4 հատոր, մինչեւ 1669-ի վերջը:

1670—Պարտքերու տակ ընկճուած եւ յարանուանական արտաքին ճնշումներու պարտադրանքէն ալ նեղուած, Ռսկան Վարդապետ կ'որոշէ ուրիշ տեղ փոխադրել իր տպարանը: Նախ կը փոխադրուի Լիվոնո, Իտալիա, իսկ երկու տարի յետոյ ալ՝

Մարտէյլ, Թրանսա, արտօնութեամբ Լուի ԺԴ. թաղաւորին եւ պայմանաւ որ տպուելիք զիրքերը «Հռովմէական ուղղափառ կրօնին եւ հաւատալիքներուն հակառակ բան մը չը պարունակեն...»:

Յաջորդող երեք տարիներուն՝ Ռսկան Վարդապետ կը շարունակէ իր տպարանական զործը, հրատարակելով 6-7 հատորներ՝ ի մասին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ժամապաշտութեանց ու ծիսակատարութեանց, եւայն, ջանալով հաւատարիմ մնալ մեր ազգային ու եկեղեցական տոհմիկ աւանդութեանց: Եւ սակայն, ի վերջոյ, ան զոհ կ'երթայ առաւելապէս «բարեկամ»ներու եւ «գործակից»ներու նենդապատիր ամբաստանութեանց ու զրպարտութեանց... որոնց հետեւանքով ան կը հանուի նոյնիսկ «պետական եւ կրօնական ատեաններու առջեւ»: (Ազգապատում, Բ. էջ 2544):

1674—Իր խզճին ու արտաքին սեղմումներու միջեւ մղուած պայքարը ծանրօրէն կ'ազդէ Ռսկան Վարդապետի Ֆիլիքականին, որ այլապէս ալ արդէն շատ հիւժած էր, եւ ան կը վախճանի 1674-ի սկիզբները:

Այս առթիւ, Մաղաքիա Օրմանեան Սրբազան կը զրէ Ռսկանի մասին. «Տպագրութեան ձեռնարկին կատարելապէս անհատակ մը եղաւ տպարանի փոշիներուն մէջ քաւալող այս սրբազան արքեպիսկոպոսը, մինչ շատ դիւրին էր իրեն, իւր ծագումով եւ աստիճանով՝ փառքերու եւ հեշտութիւններու մէջ անցնել իւր կեանքը, իւր դասակից եկեղեցականներու նման»: (Ազգապատում, Բ. էջ 2544):

1680 Սգոստոս 1—Պոլսոյ մէջ, իր 82 տարեկանին՝ կը վախճանի Յակոբ Դ. Կաթողիկոս, Աստուածաշունչի տպարարութեան զործին միւս երախտաւորը, ինքն ալ նահատակ մը՝ իր ժողովուրդին ցաւերը ամոքելու եւ անոր համար լաւապէս ապագայ մը ապահովելու իր աշխատանքի ճամբու ընթացքին:

Այս պատեհութեամբ, դարձեալ Օրմանեան Սրբազան կ'ըսէ Յակոբ Կաթողիկոսի մասին. «Ժողովուրդը, որ ստէպ իւր յարգանքը կը կշռէ, ոչ այնչափ բարձր միտքերու տեսութիւններով, որչափ զգալի բարութեան ու առաքինութեան, պարկեշտութեան ու բարեպաշտութեան պարագաներով, ամենէն զօրաւոր վկայութիւնը տուած է իւր հայրապետին, անոր գերեզմանը իբրեւ ուխտատեղի ճանցնալով մահուան առջի օրերէն սկսելով...», եւ նոյն պերեզմանին վրայ Պատարալ մատուցանելով...:

Այս մասին ունինք նաեւ հետեւեալ տեղեկութիւնը. «Նըշանաւոր Տանիկ մը... Փիր Եաղուպի, այսինքն Յակոբ Կաթողիկոսի հրաշքով անդամաւորութեան մը բժշկուելով, անոր գերեզմանին ծառայութիւն կ'ընէր: Յակոբի գերեզմանին ուխտաւորութեան սովորութիւնը մինչեւ այսօր կը շարունակէ՝ Հոգեւոր-Տէրի անունով...»: (Ազգապատում, Բ. էջ 2619):

Դ.

Յ Ա Կ Ո Բ Դ. Կ Ա Թ Ո Ղ Ի Կ Ո Ս

ԵԻ

Ո Ս Կ Ա Ն Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն...

Զոյգ մը հոյակապ ու անմոռանալի դէմքեր...

Երկու Մեծ Երախտաւորներ՝ Հայերէն Աստուածաշունչի առաջին տպագրութեան...

Իրենց անմահ հոգիներով կը հանդէսին Աստուծոյ յաւիտենական լուսաւորութեան մէջ, վասնզի անոնք իրենց կեանքը զոհեցին «հաստատելով յերկրի զգիր կենդանի» եւ «ապաւինելով ի յոյս անմահ փեսային՝ անմահ բանին արժանի եղեն»:

Անոնք ըստ ամենայնի արժանի են նաեւ Հայ Ժողովուրդի յաւերժական երախտագիտութեան ու ազօթամբմունջ վառարանութեան:

Յիշատակն Արդարոց Օրինութեամբ Եղիցի:

ՏԻՐԱՅՐ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
(Տէրվիշեան)

Հոկտեմբեր, 1966

Լօս Աննըլըս, Գալիֆորնիա

ԱԾԱՇՈՒՆՉ

ՀԱՅ ԵՒ ՆՈՐԱՅ ԿՏԵԿԵ
 ԲԵՆԵՅ ՆԵՐ ՊԵՐՈՒՆԵԿՕԳ: ԸՆԲԵ
 ԿԵՐԳՈՒԹԵՐՍԻ ՆԵՆՆԵՐՅՆ
 ՍԵՐՈՅ ԵՒ ՃՇՄԵՐՏԵՍԻ
 ԲԵՅ ԹԵՐԳՍԵՆՉԵՅ:

Իսկ զինի հրամանաւ զԵհովառին Տեառն Յակօբայ
 Հայոց կաթ ու զինկոսի գլխակարգեալ եւ տնտեսալ ըստ Ղազմատա
 ցւոցն . նա եւ զհամառայնութի հանուրց գրոց Լճաշնից ընդ
 իրեարս ստընթեր կարգեալ ամենեցուն . նուաստի
 ու մէկն բանի Տն սպասաւորի . Ոսկանի
 Կրկանեցւոյ:

ՅԵՍՍԵՐԳԵՍ

ՆԵՐ Տպարանումս արդոյն Լ. Ջիւիսմոնի . և արդոյն Սարգսի զորո
 վարի, Ի խառնումս փրկչին . 1666, Իսկ Հայոց .
 ԽՃԺԵ . նամենանն մարտի մետատանի:

ՈՍԿԱՆԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՅԻ ԱՌԱՋԻՆ ԷՋԸ